

Vatan Şairi İbrahim Tûkân'ın Şiirlerinde Eleştirel Vatanseverlik¹

İbrâhîm Tûqân's Poetry and the Idea of Critical Patriotism

*Dilek Sena DİCLE**

*Mehmet KÖKLÜDAĞ***

Öz

“Vatan Şairi” olarak tanınan İbrahim Tûkân'ın şiirlerini merkeze alan bu çalışma onun vatanseverlik anlayışının çok katmanlı yapısını incelemektedir. Çalışmanın amacı, şair Tukan'ın Filistin ve Arap edebiyatının sembol isimlerinden birisi olmasına rağmen Türkiye'de akademik literatürde kendisi hakkında yapılmış kapsamlı çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. saptanan eksikliği gidermek amacıyla Türk akademisine özgün ve temel bir katkı sunmayı amaç edinmiştir. Her bilimsel çalışma gibi bu çalışmanın da sınırları bulunmaktadır. Çalışma Yayımlanmış ve erişilebilir durumdaki birincil ve ikincil kaynaklarla sınırlı olarak doküman incelemesi metoduyla hazırlanmıştır. Tûkân'ın vatan sevgisinin genel kanının aksine yalnızca sömürgecilğe ve işgale karşı bir direnişten ibaret olmadığını öne sürmektedir. Tûkân'ın poetikasının aynı zamanda Filistin toplumunun kendi içindeki sorunlara, yozlaşmış siyasi liderlere, vatan topraklarının satılmasına ve bu duruma sessiz kalan veya gerçeği saptıran basına yönelik keskin bir özeleştiri barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma “Şair İbrahim Tukan ve 20. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Edebi Konumu” başlıklı tezinden üretilmiş olup makale formatının gerektirdiği hacim ve sınırlılıkları çerçevesinde daraltılmıştır. Bu nedenle şairin pasif liderlere ve toprak satıcılarına yönelik eleştirileri barındıran tüm eserlerine yer verilmemiş bunun yerine konuyu bütüncül bir biçimde yansıtan, temsil kabiliyeti yüksek olduğu düşünülen şiirler seçilerek incelenmeye tabi tutulmuştur.

“Kudüs” ve “Şehitler Beşiği Filistin” “İlkbahar Kimin İçin” gibi şiirlerinin analizi üzerinden şairin vatanı uğruna ahlaki bir mücadele verilmesi ve liyakat gösterilmesi gereken kutsal bir ideal olarak gördüğü vurgulanmaktadır. Tûkân “Bu musibetten dolayı kendi vatanımın evlatlarından başka kimi kınayayım? ve “Bir davamız vardı sende, Biz onun umutlarını ziyan ettik” gibi dizeleriyle yaşananların sorumluluğunu doğrudan kendi toplumuna ve liderlerine yüklemekten çekinmemiştir. Bu bulgular

¹ Bu çalışma, Dilek Sena Dicle tarafından 2026 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü'nde kabul edilen “Şair İbrahim Tukan ve 20. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Edebi Konumu” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, ds.dicle@gmail.com, ORCID: 0009-0005-5672-175X, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 25/09/2025, Accepted/Kabul Tarihi: 09/03/2025, Published/Yayım Tarihi: 29/03/2026.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, mehmet.kokludag@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8992-6560, Received/Geliş Tarihi: 25/09/2025, Accepted/Kabul Tarihi: 09/03/2026, Published/Yayım Tarihi: 29/03/2026.

Tûkân'ın vatan sevgisinin pasif bir duygu değil bilakis aktif, sorgulayıcı ve ahlaki bir tutum olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak bu çalışma İbrahim Tûkân'ı yalnızca Filistin direnişini dile getiren bir şair olarak değil aynı zamanda bu direnişin vicdani özeleştirisini yapan kurucu bir entelektüel olarak konumlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Tûkân, Modern Arap Şiiri, Filistin Direniş Edebiyatı, Vatan Şairi, Vatanseverlik.

Abstract

Centering on the poetry of Ibrahim Tuqan, widely recognized as the “Poet of the Nation” this study examines the multi-layered structure of his conception of patriotism. Although Tuqan is a symbolic figure in Palestinian and Arab literature, comprehensive research on him within Turkish academic literature remains quite limited. Therefore, this study aims to address this gap and provide an original and fundamental contribution to Turkish academia. Like all scientific research, this study has certain limitations it was conducted using the document analysis method restricted to published and accessible primary and secondary sources.

The study argues that, contrary to general consensus, Tuqan’s patriotism did not consist solely of resistance against colonialism and occupation. It reveals that Tuqan’s poetics simultaneously encompass a sharp self-criticism directed at the internal problems of Palestinian society, corrupt political leaders, the sale of national lands, and a press that either remained silent on these issues or distorted the truth. This study is derived from the thesis titled “Poet Ibrahim Tuqan and His Literary Position in 20th Century Arab Literature” and has been condensed to comply with the spatial constraints and formatting requirements of an academic article. Consequently rather than including all of the poet’s works that criticize passive leaders and land sellers, this study selects and analyzes specific poems that reflect the subject holistically and are considered highly representative.

Through the analysis of poems such as “Jerusalem” “Palestine, the Cradle of Martyrs” and “For Whom is Spring” the study emphasizes that the poet viewed the homeland as a sacred ideal requiring both moral struggle and merit. With lines such as, “Whom else should I blame for this calamity but the sons of my own homeland?” and “We had a cause in you we squandered its hopes” Tuqan did not hesitate to place the responsibility for these events directly on his own society and its leaders. These findings indicate that Tuqan’s patriotism was not a passive emotion, but rather an active, questioning and moral stance. Ultimately this study positions Ibrahim Tuqan not merely as a poet who voiced Palestinian resistance but also as a foundational intellectual who articulated the conscientious self-criticism of that resistance.

Keywords: Ibrahim Tuqan, Modern Arabic Poetry, Palestinian Resistance Literature, Poet of the Homeland, Patriotism.

Giriş

1. Filistin Şiiri

Arap edebiyatı tarihi Arap toplumunun duygu ve düşünce dünyasını edebi üretimlerle gelecek nesillere aksettiren pek çok şair ve düşünürün eserleriyle şekillenmiştir. Bu çalışmada

Filistin direniş edebiyatının önemli simalarından biri olan ve yaşadığı coğrafyadaki tecrübeleri halkının hissiyatıyla bütünleştirerek Arap edebiyatında saygın bir yer edinen şair İbrahim Tûkân Abdülfettâh el-Ağa'nın şiirlerindeki Filistin sevgisi ve vatanseverlik teması incelenecektir.

Genel itibariyle edebiyatçılar doğup büyüdüğü toplumun sosyo-kültürel hafızasını ve duygusal iklimini edebî dile tercüme ederek kolektif sevinç ve hüznün ifadesinde aracı konumunda olan şahsiyetlerdir. Filistin edebiyatının öncü isimlerinden olan İbrahim Tûkân, halkının duygularına tercüman olan “Vatan Şairi” olarak anılmaktadır. Onun şiirlerinin bir yönünü vurgulayan bu yaygın kabul Tûkân'ın şiirindeki keskin eleştirel damarı ve öfkesinin sadece düşmana değil aynı zamanda Filistin toplumunun kendisine ve liderlerine yönelik eleştirilerini büyük ölçüde göz ardı etmektedir.

Zira görebildiğimiz kadarıyla İbrahim Tûkân'ın vatanseverliği sanılandan daha karmaşıktır. Onun vatan sevgisi ahlaki çöküş olarak gördüğü iç sorunlara karşı isyan ile iç içe geçmiştir. Onun “Vatan Şairi” kimliği esasında kendi toplumunun vicdanı olma sorumluluğunu da içermektedir. Bu durum onun şiirlerinde açık bir şekilde görünmektedir. Bu tezi kanıtlamak ve Tûkân'ın şiirini doğru bir bağlama oturtmak için öncelikle onun içinde yetiştiği edebi ve tarihi ortama kısaca değinmek gerekmektedir. Edebiyatçı Mahir Hasan Fehmi'nin de vurguladığı üzere “Edebiyatı yorumlamak için dönemin siyasi ve sosyal tarihini bilmek gereklidir ayrıntılı bir tarih araştırması yapmadan edebi bir metni anlamak çoğu kez pek mümkün değildir.”²

Birinci Dünya Savaşı sırasında Arap coğrafyasındaki siyasi, sosyal ve kültürel hayatta yaşanan hızlı değişimler ve dünyada yaygınlaşan modernite hareketleri Arap edebiyatının ivme kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Arap edipleri, düşünürleri ve dolayısıyla Arap edebiyatı kendisine yabancı olan yenilikler ve farklılıklarla çok daha hızlı bir şekilde yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Arap edipleri erken dönemlerden itibaren şiir ve nesir aracılığıyla siyasi meselelere ilgi göstermiştir. Cahiliye dönemi edebiyatında siyasi içerikli şiirlerin varlığı, bu türün önemini ortaya koymaktadır. Bu dönemde şairler kabilelerinin onurunu yücelten, rakip kabileleri eleştiren ve toplumsal kanaat önderliği yapan figürler olarak öne çıkmışlardır. Şiirin siyasi ve sosyal etkileri Arap toplumunda erken fark edilmiş kabilelerini öven ve düşmanlarını yeren şairler birer halk kahramanı olarak kabul görmüştür. İslamiyet'in ilk yıllarında bazı şairler dini hassasiyetler nedeniyle şiirden uzaklaşsa da Hz. Peygamber'in, şairi Hassân b.

² Ali Shoman Muhammed Ali, Ebu Deyyah, “Nemâzicu min şi'ri İbrahim Tûkân abrel-menheci't-târihi”, *Mecelletü Külliyyeti't-terbiyyeti'l-İslamiyye li'l-'ulumi't-terbiyye ve'l-İslamiyye* 42, (2019), 205.

Sâbit'i müşriklere karşı ideolojik bir mücadele aracı olarak şiiri kullanması yönünde teşvik ettiği bilinmektedir.³

Arap şiiri, başlangıcından günümüze dek Arap edebiyatının temel bir unsuru olmuş ve çeşitli evrelerden geçmiştir. Edebiyat tarihçileri Arap şiirini genellikle “siyasi, dini ve ideolojik” gelişmelere göre tasnif etmişlerdir. İslam öncesi (Cahiliye) Arap şiiri ve İslamiyet sonrası Arap Klasik Arap Şiiri ve Modern Arap Şiiri,⁴ ayrıca Cahiliye Dönemi, İslam'ın ilk dönemi (Sadru'l-İslam), Emeviler dönemi, Abbasiler dönemi, Modern Dönem⁵ şeklinde tasnifler de mevcuttur.

Bu dönemler arasında Modern Arap şiiri Napolyon'un 1798'deki Mısır işgali ile başlatılır ve Birinci Dünya Savaşı'nı da kapsayan süreçte şiirin muhtevasında önemli farklılıklar meydana geldiği belirtilir.⁶ Başta Mısır olmak üzere Arap coğrafyasında yeni kütüphanelerin kurulması, modern eğitim anlayışının benimsenerek okul sayılarının artması ve matbaanın yaygınlaşması gibi etkenler Modern Arap şiirinin biçim ve içerik açısından değişimine zemin hazırlamıştır. Aynı dönemde Avrupa'da başlayan ve küresel ölçekte yayılan yenilik hareketleri eğitim-öğretim ve kültür alanlarında köklü dönüşümlere yol açmıştır.⁷ Bu dönüşümler şiir başta olmak üzere tüm edebi türlerde içerik ve üslup açısından ciddi değişimlere neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Modern Arap şiirinin önemli bir gelişim evresine işaret eder. Bu dönemde küresel ve bölgesel düzeyde siyasi, sosyal ve fikrî değişimler yaşanmış, bu da şiirin içeriğini etkilemiştir. Milliyetçilik, gurbet, hüzn ve vatan toprağına sahip çıkma gibi toplumsal duyarlılıkları yansıtan konular ön plana çıkmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şiirin sadece şeklinde değil, içeriğinde de belirgin farklılaşmalar gözlemlenmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Arap şairleri “eş-Şi'rû'l-Hurr” olarak adlandırılan serbest nazmı daha sık tercih ederek gurbet, yalnızlık, hüzn, milliyetçilik ve vatan gibi temaları işlemişlerdir.⁸

Arap şiirinin modernleşme sürecinin ilk aşaması olarak kabul edilen iki dünya savaşı arasındaki dönemde acı, hüzn, aşk ve sevgi gibi bireysel duygulara daha fazla odaklanılmış böylece çağdaş meselelere değinilerek konu zenginliği artmıştır. Modern Arap şiirinde öne çıkan temalar arasında eğlence, içki, kadın, tabiat sevgisi, duygusal konuların yanı sıra siyasi ve sosyal meseleler yoğun olarak yer almıştır. Milliyetçilik, vatanseverlik teması, klasik Arap

³ Mütevekkil Taha, *Hadâiku İbrahim: Evrâku İbrahim Tûkân ve resâluhu ve dirasat fi şîrihi* (Ürdün: Dâre'l-Faris, 2004), 60.

⁴ İsmail Güler, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler* (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 313.

⁵ Abdullah Kızılıçık, “Çağdaş Arap Şiirinin Öncülerinden Fedva Tûkân ve Şiirlerinde Yalnızlık ve Hüzn Teması”, *Şarkiyat Mecmuası*, 14 (Aralık 2011), 59.

⁶ Usame Şahin, *el-Edeb fi'l-Ürdün ve Filistin*, (Nour İstasyonu,2021), 1.

⁷ Güler, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, 405.

⁸ Ahmed Abaus, *el-Harekâti'l-fikriyye ve'l-edebiyeye fi'l-edebi'l-Arabi el-hadis* (Beyrut: Dar'ul-Sekafe, t.y.), 450.

şiiirinde belirgin bir yer tutmazken modern Arap edebiyatında en sık işlenen konulardan biri haline gelmiştir. Avrupa’da başlayıp tüm dünyada yankı uyandıran milliyetçilik akımlarının etkisiyle Arap ülkelerinde bağımsızlık hareketleri güçlenmiş ancak aynı dönemde Avrupa ülkeleri bu coğrafyayı manda yönetimi adı altında işgal etmiştir. Bu gelişmeler milliyetçilik konusunu gündemin ön sıralarına taşımış ve farklı edebi akımlara mensup çağdaş Arap şairlerinin bu temada eserler vermesine yol açmıştır.⁹ Edebiyat tarihçileri Filistin edebiyatının gelişim aşamalarını dönemin siyasi, sosyal ve kültürel koşullarıyla ilişkilendirerek dört evreye ayırmışlardır:

1. Aşama: 1860-1907 yılları.

2. Aşama: 1908-1918 yılları. Bu ilk iki aşama, geçiş dönemi olarak da adlandırılmış ve etkileri 1925 yılına kadar sürmüştür.

3. Aşama: 1926-1947 yılları.

4. Aşama: Filistin tarihi için bir dönüm noktası olan Nekbe (Büyük Felaket) dönemini kapsar. (Nekbe, 1947-1949 yılları arasında yaklaşık 750.000 Filistinlinin topraklarından zorla göç ettirilmesi ile başlayıp 1960'lara kadar devam eden bir süreci ifade eder.)

Filistin edebiyatı hem şiir hem de nesir türlerinde bu aşamalara paralel bir gelişim seyri izleyerek bugünkü formunu almıştır. Filistin’in İngiliz mandası ve ardından İsrail işgali altında şekillenen bir edebiyat olması nedeniyle direniş özelliği taşıyan bir edebi kimlik kazanmıştır.¹⁰

Modern Filistin şiiri, Filistin meselesinin önemli bir adımı olan 1917 Balfour Deklarasyonu ile başlayarak yeni bir evreye girmiş entelektüel ediplerin katkısıyla günümüze kadar uzanan süreçte pek çok tarihi olaya tanıklık etmiş ve bu olayları edebi bir üslupla belgeleyerek günümüze aktarmıştır. Nekbe (1948) Filistin edebiyatını farklı dönemlere ayıranlar için dönüm noktası olmuştur. Filistin edebiyatı “iç edebiyat ve sürgün edebiyatı” olarak ikiye ayrılmıştır.¹¹

Dönemin önde gelen gündem maddelerinden biri olan milliyetçilik ve vatanseverlik düşüncesi edebiyatçıların temel konularının merkezinde yer almıştır. Bu dönemde Filistin’de Ebû Selmâ, Abdürrahîm Mahmûd ve İbrahim Tûkân gibi edipler, Filistin direniş edebiyatının temellerini atan öncü isimler arasında sayılmışlardır.¹² Filistin Edebiyatını tanımlayan Ekrem Zuayter şu ifadeleri kullanmıştır, “Filistin meselesi, edebiyatı zorunlu kılan bir mesele olmuştur. Bu ise vatanseverliğin şiir ve nitelikli bir nesirle anlatılabildiğini gerektirir. Edebiyat kahramanlıkları öven romanlar, hikâyeler ve şiirlerde kendini ifade eder.”¹³

⁹ Mehmet Yalar, *Modern Arap Şiiri* (Bursa: Arasta Yayınları, 2003), 208-211.

¹⁰ Şahin, *el-Edeb fi'l-Ürdün ve Filistin*, 9.

¹¹ Yusuf Hatini, *eş-şîru'l Filistini*, (Suriye: Tutul basım, 2021), 7.

¹² Taha, *Hadâiku İbrahim*, 64.

¹³ Hüsnî Ethem Cerrar, *Udebâu min Cebeli en-nâr* (Amman: Daru'-Memun 2007), 25.

Filistin Edebiyatı'nda Filistin meselesi 19. yüzyılın başlarından itibaren özelde Arap dünyasının genelde ise tüm insanlığın temel sorunlarından biri olarak ele alınmıştır. Bu dönemde Filistin edebiyatında direniş şiirleri ağırlık kazanmıştır. “*Direniş Edebiyatı*” (*Edebü'l-Mukâveme*) adlı eserin müellifi Gassân Kenefâni, bu tür şiirleri “Direniş Edebiyatı” ve “Direniş Şiirleri” olarak sınıflandırmış ve kitabında bu dönemin şair ve yazarlarına geniş yer vermiştir.¹⁴ Şair Adonis (Ali Ahmed Said) ise Filistin edebiyatı için “Protesto Edebiyatı” (*Edebü'l-İhticâc*) terimini kullanmıştır. Adonis'e göre edebiyat bir protesto şeklidir işgali engelleme gücüne sahip olmasa da protesto etme gücüne sahiptir.¹⁵

Arap şiirinin toplumun tarihsel belleğini yansıtan bir arşiv niteliği taşıdığı kabul görmektedir. Filistin'de kaleme alınan şiirler o dönemin tarihine dair önemli bilgileri günümüze aktarmaktadır. Döneme tanıklık eden yazar ve şairler işgalci Siyonistlerin topraklarını ele geçirmelerine şahit olmuş ve bu yaşananları eserlerine yansıtmışlardır. İsrail'in 1948'de Filistin'i işgal etmesi ve Filistin halkının sürgüne zorlanması gibi olaylar şairlerin şiirlerinde toprak bütünlüğü, milliyetçilik, vatanseverlik, işgalcilere ve manda yönetimine karşı direniş gibi temaları coşkulu bir dille işlemelerine neden olmuştur. Klasik Arap şiirinde yaygın olarak kullanılan kafiye ve aruz vezni Filistin şiirlerinde de varlığını sürdürmüştür. Filistin edebiyatı methiye türüyle başlamış zamanla bu topraklarda meydana gelen siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerle milli duygulara evrilerek halkın hissiyatını dile getirmede öncü bir rol üstlenmiştir.¹⁶

2. İbrahim TÛKÂN

İbrahim Abdülfettâh Dâvûd el-Ağa Tûkân, hicri 1323 miladi 1905 yılında Filistin'in kuzeyindeki Nablus şehrinde dünyaya gelmiştir. Tûkân ailesi Cebelü en-nâr (Nablus ve çevresi) bölgesinin kültürel ve geleneksel mirasını koruyan sosyal statüsü yüksek, ekonomik açıdan güçlü ve muhafazakâr bir ailedir.¹⁷

Nüfuzlu bir aileye mensup olan Tûkân ilköğrenimini modern eğitim metotlarının benimsendiği er-Reşâdiye Okulu'nda (1914-1918) tamamlamıştır bu dönem Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir. Ortaöğrenimini Kudüs'teki Saint George Koleji'nde bitirmiş burada tanıştığı Nahle Zurig'in etkisiyle Arap diline olan hâkimiyeti ve sevgisi artmıştır. Nesir ve şiir alanındaki yetkinliği ile öğrenciler ve hocalar arasında referans gösterilen bir isim

¹⁴ Gassan Kenefâni, *el-Edebu'l filistini el-mukâvim tahte'l-İhtilal* (Beyrut: Filistin Araştırmaları Enstitüsü, 1968), 40.

¹⁵ Şahin, *el-Edeb fi'l-Ürdün ve Filistin*, 40. (Külliyeti'l-ulumu't-terbiyyeti ve'l-edebi,Unrwa, Naour İstasyonu, 2021.

¹⁶ Taha, *Hadâiku İbrahim*, 40.

¹⁷ Yusuf ata el-Tarifi, *İbrahim Tûkân Hayâtuhû ve şî'ruhû* (Ürdün: El-Ehli Yayınları, 2008), 41.

haline gelmiştir.¹⁸ 1923 yılında Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde eğitimine devam etmiş burada Enîs Hûrî el-Makdisi ve Saîd Takıyyüddîn gibi önemli akademisyenlerle tanışmıştır. Üniversite yıllarında edebiyata ilgi duyan bir grup öğrenciyle birlikte “Dâru'n-Nedve” adlı bir edebiyat topluluğu kurmuştur. Bu topluluktaki her bir öğrenci kadim Arap şairlerinin isimlerini takma ad olarak kullanmış kendisi ise Abbâs b. el-Ahnef takma ismini kullanmıştır. Böylece okulda canlı bir edebiyat ortamının oluşmasına katkı sağlamıştır.¹⁹

Ağabeyi Ahmed Tûkân kardeşinin Arapçaya olan ilgi ve yeteneğini fark ederek onu Saîd Takıyyüddîn ve el-Akhtal es-Sagir kabıyla tanınan şair Bişâre el-Hûrî gibi önemli isimlerle tanıştırmış böylece İbrahim Tûkân'ın edebi çevrelere girmesine vesile olmuştur. Edebi konferanslar ve seminerler vermek üzere Mısır, Suriye, Irak gibi komşu ülkelerden Filistin'e gelen edebiyatçılarla bir araya gelerek edebiyat eleştirisi üzerine fikir alışverişinde bulunmuştur.²⁰

İbrahim Tûkân'ın doğumundan itibaren yaşamı boyunca mücadele ettiği bazı sağlık sorunları bulunmaktaydı ve bu durum hayatının pek çok alanında zorluklara neden olmuştur. Dönemin Filistinli gençler arasında yaygın meslekler olan gazetecilik ve öğretmenlikten Tûkân sağlık sorunları nedeniyle gazeteciliğe yönelememiş ailesinin ısrarları sonucu mezuniyetinin ardından Nablus'a dönerek el-Necâh Devlet Okulunda 1929-1930 akademik yılında öğretmenlik yapmıştır.²¹

1930 yılında Enîs Huri el-makdisi'nin teklifi üzerine Beyrut Amerikan Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Kısa sürede buradaki başarıları ve öğrencileri üzerindeki olumlu etkileri nedeniyle taltif edilerek “Üniversite Şairi” unvanına layık görülmüştür.²²

İngiliz manda yönetimi 1936 yılında Kudüs Radyosunu kurduğunda Arapça bölümünün yayınlarını yönetmek üzere İbrahim Tûkân'ı görevlendirmiştir. Burada yaptığı programlarda halk arasında kullanılan günlük konuşma dili yerine fasih Arapçanın kullanımını savunmuş, programları Mısır, Suriye, Irak, Riyad ve Hindistan gibi ülkelerde takdirle karşılanmıştır.²³ Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında gazete, dergi ve radyo gibi basın yayın organlarına

¹⁸ Cevahir binti Abdullah El-Asımi, “el-Mufârîgatü fi şî'ri İbrahim Tûkân es-Siyasi”, *Mecelletu Külliyyeti'd-diraseti'l-İslamiyye ve'l-Arabiyye*, 2. (2018), 1018.

¹⁹ Ömer Ferruh, *Şairâni mu'âsirani: İbrahim Tûkân ve Ebu'l-Kasım eş-Şâbbi* (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, 1954), 18.

²⁰ Taha, *Hadâiku İbrahim*, 43-45.

²¹ Cerrar, Hüsnî Ethem, *Udebâu min Cebeli en-nâr*, (Amman: Daru'l-Memun, 1.b. 2007), s.21.

²² el-Tarifi, *İbrahim Tûkân*, 62.

²³ Sadık Abdullah Ebu Süleyman, *İbrahim Tûkân Vicdanü'ş-şâ'bi'l-Filistini Dirasse fi şî'ri'l-vatani*, (Filistin: Daru'l-Mikdad, 2002), 17-23.

yönelik sansür uygulamaları artmış Tûkân çeşitli gerekçelerle artan baskılar sonucunda elli beş ay çalıştığı Kudüs Radyosundaki görevinden uzaklaştırılmıştır.²⁴

Şair İbrahim Tûkân'ın şiir ve makaleleri Filistin ve komşu ülkelerdeki birçok farklı gazete ve dergide yayımlanmıştır. Ancak sağlık sorunları nedeniyle hayattayken şiirlerini bir araya getirip kitaplaştırma imkânı bulamamıştır. Vefatının ardından Birinci Dünya Savaşı koşulları nedeniyle bir süre basılamayan eserleri kardeşi Ahmed Tûkân ve yakın arkadaşlarının çabalarıyla “*Dîvân-ı İbrahim*” adıyla 1955 yılında ilk kez yayımlanmıştır. Divanına kaynaklık eden şiirler kendi el yazısıyla tuttuğu sekiz şiir defterinden derlenmiştir.²⁵

Tûkân, şiir yazmaya ilk başladığı dönemlerde daha çok duygusal temalar kadın ve aşk gibi romantik konuları işlerken zamanla vatanında yaşanan olaylara karşı duyduğu derin hisler nedeniyle şiirlerinde Filistin halkının ve ülkesinin içinde bulunduğu durumu dile getirmeye yönelmiştir. Bu şiirleri sadece Filistin ile sınırlı kalmamış dünyanın diğer bölgelerinde meydana gelen olaylara da kayıtsız kalmayarak bu meseleleri eserlerinde işlemiştir. İbrahim Tûkân yalnızca Filistin'in değil içinde bulunduğu coğrafyanın da benimsediği ulusal bir kimliği benimsemiştir. Şair Tûkân Filistin'in ilk milli şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir.²⁶

Hayatı boyunca mücadele ettiği hastalıklar nedeniyle İbrahim Tûkân, 2 Mayıs 1941 tarihinde 36 yaşında tedavi gördüğü Fransız Hastanesi'nde erken yaşta vefat etmiştir. Son yazdığı şiirlerden birinde adeta kendi ölümünü hissedercesine şu mısraları kaleme almıştır:²⁷

أَرَى الثَّلَاثِينَ سَتَعُدُّو بِبِهِ مُغَيَّرَةً أَفْرَاسَهَا فِي أَقْتِرَابِ
وَبَعْدَ عَشْرِ يَلْتَوِي عُوْدِيهِ وَيَنْضَبُ الزَّيْتُ وَيَحْبُو الشَّهَابُ

*Görüyorum otuzlu yaşları,
Durmaksızın atlarını değiştirerek dörtnala yaklaşıyor bana
On yıl sonra belim bükülecek,
Kandilimdeki yağ tükenecek ve içimdeki ateş küllenecek.*²⁸

3. İbrahim Tûkân'ın Şiirlerinde Filistin ve Vatan Sevgisi

İbrahim Tûkân dünya tarihinin şahitlik ettiği en acı olaylarının yaşandığı Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına Siyonist işgalcilerin İngiliz Devleti himayesinde Filistin topraklarına yerleşmeye başlamasına tanıklık etmiş bir şairdir. Bu durum onun şiirlerinde Filistin'de yaşanan direnişi ve zorlukları öncelikli olarak ele almasına neden olmuştur.

²⁴ Ferruh, *Şairâni Mu'âsirani*, 55.

²⁵ Ferruh, *Şairâni Mu'âsirani*, 5-6.

²⁶ Şahin, *el-Edeb fi'l-Ürdün ve Filistin*, 24-38.

²⁷ Taha, *Hadâiku İbrahim*, 50.

²⁸ el-Tarifi, *İbrahim Tûkân*, 73.

Şiirlerinde kullandığı yalın dil ve güçlü imgelerle özgürlük vatanına duyduğu tutku ve adalet gibi temaları sıklıkla işlemiştir. Tûkân ülkesine derin bir sevgi besleyen ve vatanında yaşananları cesurca dile getirmekten çekinmeyen bir şairdir. Geniş bir hayal gücüne sahip olan Tûkân şiirlerinde konu ve kelime seçiminde yaşadıklarını, hakikati ve bunlara karşı duyduğu derin hisleri açıkça yansıtmıştır. Şairin eserleri Filistin mücadelesinin bir nevi tarihsel arşivini oluşturmada etkili olmuştur. O, Filistin topraklarında yaşayan halkın tecrübelerini net bir şekilde ortaya koymuştur. Tûkân'ın yazdıkları Filistin halkının mücadelesini bir tarihiç titizliğiyle belgeleyen edebi metinler niteliğindedir.²⁹

İbrahim Tûkân'ın vatanı için duyduğu özgürlük hasreti şiirlerinin temel motivasyon kaynağını oluşturmuştur. Sadece kendi ülkesi için değil diğer sömürge altındaki ülkelerde mücadele veren öncü şahsiyetlere de şiirlerinde yer vermesi Tûkân'ın vatan sevgisi coğrafi sınırları aşarak ulusal bir kimliğe bürünmesine yol açmıştır. Mağrip'te Rif Devrimi lideri Abdülkerîm el-Hattâbî'yi anmak için yazdığı şiiri değerlendiren Hayreddin ez-Ziriklî şu yorumu yapmıştır: “Eğer tahminlerimde yanılmıyorsam bu şiirin şairi Filistin'in en büyük şairi olacaktır”.³⁰ Şairin edebi ve politik etkisinin yalnızca Filistin davasıyla sınırlı kalmadığı, diğer Arap coğrafyalarındaki bağımsızlık mücadelelerine de ilham verdiği görülmektedir. Bu evrensel etkiyi ve özellikle Faslı gençlerdeki vatan bilincini uyandırma çabasını somutlaştırmak amacıyla Rif Devrimine atfedilen şiirde dile getirmiştir.

O, Filistin'in milli kimliğini ve direniş ruhunu canlandırarak Rif Devrimi gibi farklı coğrafyalardaki direnişlere de edebi bir öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Böylece Arap coğrafyasında gerçek bir uyanışa vesile olmuştur.

فِي تَنَايَا الْعَجَاجِ .. وَالتَّحَامِ السُّيُوفِ
بَيْنَمَا الْجَوْ دَاجٍ .. وَالْمَنَايَا تَطُوفُ
يَتَهَادَى نَسِيمٍ... فِيهِ أَرْكَى سَلَامٍ
نَحْوَ «عَبْدِ الْكَرِيمِ» .. الْأَمِيرِ الْهَمَامِ

رِفْنَا غَائِبْنَا .. نَحْنُ فِيهِ الْأَسُودِ رِفْنَا نَحْمِيهِ
كُلُّنَا يُعْجَبُ .. بِفَتَى الْمَغْرِبِ
كُلُّنَا يَطْرُبُ .. لِانْتِصَارِ الْأَبِيِّ
أَيْنَ جَيْشِ الْعَدَا .. إِنْ دَعَا لِلْجِهَادِ؟
أَصْبَحُوا أَعْبَدًا .. بِالسُّيُوفِ الْحِدَادِ
رِفْنَا غَائِبْنَا .. نَحْنُ فِيهِ الْأَسُودِ رِفْنَا نَحْمِيهِ

طَالَمَا اسْتَعْبَدُوا .. وَأَذَلُّوا الرَّقَابَ

²⁹ Ebu Deyyah, “Nemâzicu min şî'ri İbrahim Tûkân”, 203-211.

³⁰ Cerrar, Hüsni Ethem, *Udebâu min Cebeli en-nâr*, 23.

أَيُّهَا الْأَيْدِ جَاءَ .. يَوْمُ الْحِسَابِ
 فَلْيَذُوقُوا الرَّعْفَ .. بِالطُّبَى وَالْأَسَلِ
 وَتُنْعَلِ الْهُتَافَ .. لِلْأَمِيرِ الْبَطَلِ
 رَيْفُنَا غَائِبًا .. نَحْنُ فِيهِ الْأَسُودِ رَيْفُنَا نَحْمِيهِ³¹

Toz dumanın ve kılıç şakırtılarının arasında,
 Hava kapkaranlık ve ecel kol gezerken,
 Eser bir meltem, içinde en safından bir selamla,
 Yiğit komutanımız Abdülkerim'e doğru.
 Rif bizim ormanımız, biz de o ormanın aslanlarıyız. Rif'imizi biz koruruz.
 Hepimiz hayranız o Mağrip (Fas) yiğidine,
 Hepimiz coşarız o onurlu adamın zaferiyle.
 O cihada çağırdığında hani nerde düşman ordusu?
 Keskin kılıçlarımızın altında birer köle oluverdiler
 Rif bizim ormanımız, biz de o ormanın aslanlarıyız. Rif'imizi biz koruruz.
 Ne zamandır bizleri köle ettiler, boyunlarımızı eğdirdiler.
 Ey yiğitler! İşte hesap günü geldi çattı!
 Varsın tatsınlar o ölümcül zehri, keskin kılıç ve mızraklarımızla.
 Ve haykırılım, kahraman komutanımız için.
 Rif bizim ormanımız, biz de o ormanın aslanlarıyız. Rif'imizi biz koruruz

Tûkânın eserleri, sadece Filistin sınırları içinde kalmayarak sömürge ve işgale karşı vatanlarını korumanın evrensel bilincinin taşıyıcısı olarak görülmektedir. Tûkân üniversitede kendisini ziyarete gelen Faslı gençlere ithafen kaleme aldığı şiiri ulusal dayanışma ruhunun, vatan sevgisinin ve şiiri siyasi bir araç olarak kullanma stratejisinin somut bir örneğidir. Şiir Tûkân'ın vatanseverliğinin temelini oluşturan sömürgecilik karşıtı tavizsiz duruşunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu onun "Vatan Şairi" kimliğinin en bilinen yüzüdür.

İlerleyen kısımlarda incelenecek olan "Kudüs" ve "İlkbahar Kimin İçin" gibi şiirlerinde güçlü bir edebi direniş pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Tûkân'ın vatan mücadelesini sadece dış düşmana karşı verilen bir savaş olarak görmediğini, temel tehlikelerden birinin içeriden geldiğine inandığını gösterecektir.

İhsan Abbâs, İbrahim Tûkân'ın şiirlerinin iki temel yönde odaklandığını belirtmektedir. Birincisi Filistin'de yaşanan siyasi ve sosyal meselelere alaycı ve mizahi bir üslupla yaklaştığı şiirlerdir, ikincisi ise yaşam ve hakikat arasındaki etkileşimi konu edinen şiirlerdir. Ancak bu iki tür birbirinden kesin çizgilerle ayrılmayıp aksine birbirini tamamlayan bir niteliktedir.³²

لِمَنِ الرَّبِيعُ؟
 أَرَأَيْتَ مَمْلَكَةَ الرَّبِيعِ يُعِيدُ رَوْقَهَا الرَّبِيعُ

³¹ el-Tarifi, *İbrahim Tukan*, 354.

³² el-Asîmî, *el-Mufârigatu fi şi'ri İbrahim Tûkân*, 1041.

وَيَتَوَجُّعُ الرَّاعِي بِهَا مَلِكًا، رَعِيَّتُهُ الْقَطِيعُ
 الذُّئْبُ يَرْهَبُهُ، وَيَلْتَمِسُ كَفَّهُ الْحَمَلُ الْوَدِيعُ
 آذَارُ فِي رَحْبِ الْفَصَاءِ سَفِيرُ دَوْلَتِهِ الرَّفِيعُ
 هَاتِيكَ الْوَأْنَ تَشِيعُ، وَتِلْكَ الْهَانَ تَشِيعُ
 لِمَنِ الرَّيِّعُ وَطِيبُهُ؟ وَهَوَاهُ، وَالزَّهْرُ الْبَدِيعُ
 فَرِحُ الرَّيِّعِ لِمَنْ لَهُ أَرْضٌ، وَلَيْسَ لِمَنْ يَبِيعُ

إِخْوَانُنَا أَهْلَ الْوَفَاءِ أَهْلَ الْمَوَدَّةِ وَالْوَلَاءِ
 مِنْ كُلِّ قَطْرِ بِالْعُرُوبَةِ ذِي اِزْدِهَارٍ وَاِزْدِهَاءِ
 أَحْبَابِنَا لَا تَخْدَعُوا عَنَّا بِظَاهِرَةِ الرَّخَاءِ
 لَيْسَتْ فِلَسْطِينُ الرَّحِيَّةُ غَيْرَ مَهْدٍ لِلشَّقَاءِ حُلَلِ الْبَهَاءِ
 عُرِضَتْ لَكُمْ خَلْفَ الرُّجَاجِ تَمِيسُ فِي حُلَلِ الْبَهَاءِ³³

İlkbahar Kimin İçin?

Gördün mü baharın o krallığını? Bahar geri getirir onun o eski parlıtısını
 Ve bir çoban taç giyer orada tebaası ise bir sürüden ibaret olan bir kral gibi.
 Kurt ondan ürker, uysal kuzu ise gelip onun elini öper.
 Mart, bu yüce devletin engin göklerdeki şanlı elçisidir sanki.
 O renkler etrafa ışık saçar, o nağmeler her yana yayılır.
 Kimin içindir bahar ve onun o eşsiz güzelliği? O hoş havası, o harika çiçekleri?
 Baharın sevinci, bir parça toprağı olana aittir, toprağını satana değil!

Şiirlerindeki temel kriter, yazdıklarının bir diyalog çerçevesinde olması ve kendi yaşadıklarından beslenmesidir. Eserlerinden bahsederken “Aklın çabasına hiçbir etkisi olmayan dengeli nesir sözleridir” demiştir. Şair baharın barındırdığı güzellikleri sıraladıktan sonra bu güzelliklerin kime ait olduğunu sorar verdiği cevapta şiirin ana vurgusunu ortaya koyar. Şiirin kilit dizesi olan “Baharın sevinci, bir parça toprağı olana aittir, toprağını satana değil!” ana argümanımızın ilk güçlü kanıtını sunar. Burada Tûkân eleştiri oklarını doğrudan doğruya vatan toprağını para karşılığı elden çıkararak kendi insanlarına yöneltmektedir. Bu onun vatan tanımının merkezine ahlaki bir duruşu ve sadakati yerleştirdiğini, ihaneti ise en büyük günah olarak gördüğünü gösterir.

Tûkân, şiirlerinde ülkesi için duyduğu karamsarlığı, işgalcilerin ve İngiliz manda yönetiminin Filistin üzerindeki emellerine bağlamıştır. Gelecekte yaşanabilecekleri sezmiş ve halkının başına gelebilecek felakatlere dikkat çekmek amacıyla şiirlerini kaleme almıştır. 1948’de yaşanan “Nekbe” olayı şairin vefatından yedi yıl sonra gerçekleşmiştir. Tûkân,

³³ İbrahim Tukan, *Divan-ı İbrahim*, (Beyrut: Dar-el-Şarka'l-Cedid, 1955), s.81.

öngördüğü ve dile getirdiği bu felaketlerin gerçekleşmesine tanık olamamış ancak Filistinlilerin onun mısralarında tasvir ettiği gibi vatanlarından sürgün edilmek zorunda kalmışlardır.³⁴

Bu yaşananlara karşı Tûkân'ın bir diğer tepkisi onu dönemindeki diğer şairlerden ayıran en belirgin özelliği, vatan topraklarını satmaya çalışan araçlara ve ülkesi için gerekli adımları atmayan liderlere yönelik açık ve sert olmuştur. İbrahim Tûkân'ın Kudüs'te yaşamasına rağmen herhangi bir siyasi partiye katılmaması şiirlerindeki siyasi tarafsızlığını pekiştiren “Kalbim ülkem içindir herhangi bir parti ve siyasi oluşum için değildir” sözleriyle vatan sevgisini vurgulamıştır.³⁵Tûkân'ın yaşamı boyunca Filistin'e olan derin tutkusu aşağıda yer alan “Kudüs” şiirindeki mısralarda açıkça görülmektedir.

دَارَ الرَّعَامَةِ وَالْأَحْزَابِ كَانَ لَنَا قَضِيَّةٌ فِيكَ، صَيَّعْنَا أَمَانِيهَا
هَلْ تَذَكَّرِينَ وَقَدْ جَاءَتْكَ نَاشِئَةٌ غَنِيَّةٌ دُونَهَا الْأَرْوَاحُ تَفْدِيهَا
تَوَدُّ لَوْ وَجَدَتْ يَوْمًا أَخَا ثِقَةٍ لَدَيْكَ يُوسِّعُهَا بَرًّا وَيَحْمِيهَا
مَا كَانَ كُفُوًا عَقِيْقُ النَّفْسِ كَافِلُهَا وَلَا أَيْتًا حَمِيَّ الْأَنْفِ رَاعِيهَا
وَلَا أَفَادَتْ سِوَى الْأَحْقَادِ تُضْرِمُهَا فَوْقَ الْبِلَادِ رَعَامَاتٌ وَتُذَكِّيهَا
وَلَمْ تُبَالِ بِمَا تُلْقِي لَهَا حَطَبًا وَلَا بِأَيِّ كِرَامِ النَّاسِ تَرْمِيهَا
قَضِيَّةٌ نَبَذُوهَا بَعْدَ مَا قُتِلَتْ مَا ضَرَّ لَوْ فَتَحُوا قَبْرًا يُورِيهَا³⁶

Ey liderlik ve partiler diyarı, bir davamız vardı sende,
Biz onun umutlarını ziyan ettik.
Hatırlar mısın, Sana gencecik bir fidanken gelmişti o dava
Uğruna ruhların feda edileceği kadar kıymetli.
Ne çok isterdi ki bir gün sende güvenilir bir kardeş bulsun
Onu şefkatle koruyup kollayacak birini.
Ne hamisi (sahibi) ruhu kıt bir yetersizdi,
Ne de çobanı onurlu, gururlu bir adamdı.
Ve sadece kin ve nefret körüklendi
Ülke üzerinde liderler tarafından alevlendirildi.
Ne o fitne ateşine odun diye attığına aldırdı
Ne de hangi onurlu insanları ateşe attığına.
Bu, öldürdükten sonra yüzüstü bırakılmış bir davadır.
Ne olurdu sanki, onu toprağa örtecek bir mezar açsalar mı?

Şiirde Kudüs'ün sadece bir şehir değil uğruna mücadele edilen kutsal bir dava olduğunu ifade eder. Bu davaya gereken mücadelenin yeterince verilmediğini ve bu emanetin kaybedildiğini itiraf etmektedir. Buradaki sorumluluğun ise “Biz” diyerek özeleştiri yapar.

³⁴ Fatıma Mahmud Süleyman Sahûnî, “el-Hissü bi'l-mustakbel fi'ş-şiru'l-Filistiniyyu'l-mu'âsir/İbrahim Tûkân Mahmud Derviş Nümezcicen”, *Lisansüstü Eğitim ve Bilimsel Araştırma Dekanlığı* (2019), 3-4.

³⁵ el-Asımi, el-Mufârigatü fi şî'ri İbrahim Tûkân, 1038.

³⁶ el-Tarifi, *İbrahim Tukan*, 303.

Şiirde Filistin toprakları için fedakarlık yapan idealist gençleri yüceltip özellikle gençlerin vatanları için samimi bağlılığını ifade etmektedir. Bu şiir Tûkân'ın öz eleştirisinin zirveye ulaştığı eserlerden biridir. Şair, “*Bir davamız vardı sende / Biz onun umutlarını ziyan ettik*” diyerek suçu doğrudan kendi toplumuna yükler. “*Ne hamisi (sahibi) ruhu kıt bir yetersizdi / Ne de çobanı onurlu, gururlu bir adamdı*” dizeleri suskun kalan Filistin liderlerine yapılmış doğrudan ve acımasız bir ikazdır. Dolayısıyla bu şiir, Tûkân'ın vatanseverliğinin romantik bir yurt sevgisi değil aynı zamanda o yurdun kaderini tayin eden aktörlere yönelik sert bir hesaplaşma olduğunu kanıtlar.

İbrahim Tûkân, şiirlerinde kullandığı kelimeleri dikkatle seçmiş ve bunları liderlere ve işgalcilere karşı etkili bir güç olarak kullanmıştır. Her bir kelimeyi özenle seçerek vermek istediği mesajların muhataplarına ulaşmasını hedeflemiştir. Şiirlerinde liderlere ve işgalcilere karşı kullandığı üslup oldukça sert ve eleştireldir. Onun bu tavrı kendisini dönemindeki diğer şairlerden ayıran en belirgin özelliğidir. Şair Tûkân, Filistin halkının verdiği mücadelenin sesi olmuş milliyetçilik temalı şiirleriyle halkın bilincini ve duygularını canlı tutmayı başarmıştır. Filistin meselesini kaleme aldığı şiir ve yazılarında sadece edebi bir konu olarak değil, bir vatan mücadelesi olarak görmüş ve bu mücadeleyi eserlerine yansıtarak Arap şiirinde derin ve kalıcı izler bırakmıştır.³⁷

İngiliz ve Siyonist işgali altındaki Filistin halkının acılarını ve umutlarını Tûkân kadar etkileyici bir şekilde tasvir eden şair sayısı azdır. Özellikle 17 Haziran 1930 Salı günü gerçekleştirilen üç gencin idamının ardından yazdığı “es-Selâsâ’ü'l-Hamrâ” (Kızıl Salı) şiiri halk arasında büyük yankı uyandırmıştır.³⁸ Bu şiir hakkında şair Bişâre el-Hûrî (el-Akhtal es-Sagir) şu yorumu yapmıştır: “Bu şiirde İbrahim Tûkân'ın betimlemeleri şiire büyük bir renk katıyor üzüntünün rengi, şiddetin rengi Buradaki ruh bunları sonsuz renklere boyamaktadır”.³⁹

Filistin Devrimi'ni dile getirip ölümsüzleştirirken bu olayın dördüncü yıldönümünde yazdığı “eş-Şehîd” (Şehit) şiiriyle olayı tekrar gündeme getirmiş ve bu üç şehidin kahramanlıklarını bir kez daha dizeleriyle ölümsüzleştirmiştir. Şiir, bir ağıt olmaktan ziyade onur ve gurur duygusunu yeniden canlandıran güçlü bir sese sahiptir. Şairin bu dizeleri halkın bilincini uyandıran ve milli duyguları zihinlerde harekete geçiren güçlü bir etkiye sahiptir.⁴⁰ Tûkân'ın dış düşmana karşı bu tavizsiz duruşuyla kazandığı bu büyük şöhret ve meşruiyet ona ilerleyen yıllarda kendi toplumuna ve liderlerine yönelik en sert eleştirileri bile yapabilme cesaretini ve platformunu sağlamıştır.

³⁷ Ebu Deyyah, “Nemâzicu min şi'ri İbrahim Tûkân”, 213-214.

³⁸ el-Tarifi, *İbrahim Tûkân*, 98.

³⁹ Ebu Deyyah, “Nemâzicu min şi'ri İbrahim Tûkân” 243.

⁴⁰ Muhammed Cevat İsmail Ganimi, “Hubbu'l-vatani fi şi'ri İbrahim Tûkân”, *Mecelletü'l-Külliyeti'l-İslamiyyeti'l-cami'a*, 51 (1997), 38.

Komşu ülkelerdeki bazı insanlar komisyoncuların ve kandırılmış toprak satıcılarının sahte zenginlikleri karşısında etkilenmişti, bunların Filistin için gelecekte nasıl sonuçlar doğuracağını gören Tûkân “Şehitler Beşiği Filistin” şiirini kaleme almıştır. Şiir önce 1934 yılında *Filistin gazetesinde* yayınlanmış akabinde Beyrut'ta Filistin kulübünün açılışında okumuştur. Bu eser şairin vatansever duygularını süslü bir üslupla ifade ettiği bir eserdir.⁴¹

اِخْوَانُنَا أَهْلَ الْوَفَاءِ أَهْلَ الْمَوَدَّةِ وَالْوَلَاءِ
 مِنْ كُلِّ قُطْرٍ بِالْعُرُوبَةِ ذِي اِزْدِهَارٍ وَاِزْدِهَاءِ
 أَحْبَابِنَا لَا تَتَّخِذُوا عَلَيْنَا بظَاهِرَةَ الرَّجَاءِ
 لَيْسَتْ فِلَسْطِينُ الرَّحِيَّةُ غَيْرَ مَهْدٍ لِلشَّقَاءِ حُلَلِ الْبِهَاءِ
 عُرِضَتْ لَكُمْ خَلْفَ الرَّجَاجِ تَمِيمٌ فِي حُلَلِ الْبِهَاءِ
 هَيْهَاتَ ذَلِكَ إِنَّ فِي بَيْعِ الْقُرَى فَقْدَ الثَّرَاءِ
 فِيهِ الرَّحِيلُ عَنِ الرَّبُوعِ غَدَاً إِلَى وَادِي الْفَنَاءِ
 فَالْيَوْمَ أَمْرُحُ كَاسِيًا وَغَدًا سَانُبْدُ بِالْعِرَاءِ
 وَأَضَعْتُ صَادِقَةَ الرَّجَاءِ
 فَأَيْنَ كَاذِبَةُ الرَّجَاءِ مِنْ ذَا؟ الْيَوْمَ سَوَى بَيْتِي وَطَنِي عَلَى هَذَا الْبَلَاءِ
 لِلْحَقِّ سَطْرٌ فِي صَحَافَتِنَا وَالتَّضَلِيلُ نَهْرٌ
 قَلْبٌ صَحَائِفُهَا يُطَلُّ عَلَيْكَ بُهْتَانٌ وَهَجْرٌ
 لِلْحَامِلِينَ نَبَاهَةٌ فِيهَا وَالْأَعْمَارِ ذِكْرٌ
 هَذَا يُقَالُ لَهُ الرَّعِيمُ كَمَا يُقَالُ لِذَلِكَ حُرٌّ
 وَهُنَاكَ سِمَسَارُ الْبِلَادِ فَإِنَّهُ الشَّهْمُ الْأَعْرُ
 فِي الْمَدْحِ مِثْلُ الْقَدْحِ تَضَمَّنَهُ لَهُمْ خُضْرٌ وَحُمْرٌ
 تِلْكَ الصَّحَافَةُ كِيمِيَاءٌ لَهَا بِخَلْقِ اللَّهِ سِرٌّ
 تَدْعُ الْكِرَامَةَ وَهِيَ هَزْلٌ وَالْمَرْأَةُ وَهِيَ سُخْرٌ
 أَيْنَ الصَّحَافِي الصَّرِيحُ تَرَاهُ يُعْلِنُ مَا يَسِرُّ⁴²

Ey vefa ehli kardeşlerimiz! Ey sevgi ve sadakat ehli!

Arap diyarının gelişmiş ve refah içindeki her bir köşesinden

Sevdiklerimiz, bizdeki bu aldatıcı refah görüntüsüne sakın kanmayın.

Bu “müreffeh” Filistin, bir felaket beşiğinden başka bir şey değildir.

O (vatan), size camekânların ardında, en parlak elbiseler içinde salınarak sunuldu.

Heyhat! Köyleri satmakta, gerçek serveti kaybetmek vardır.

Yarın yurdundan ayrılıp yok oluş vadisine sürülmek vardır!

Bugün giyinip kuşanmış halde sevinirim, ama yarın çırılçıplak bir halde terk edileceğim.

Ve ben, en hakiki umudumu yitirdim. Peki, sahte umut dahi nerede?

⁴¹ el-Tarifi, *İbrahim Tûkân*, 310-311.

⁴² Tukan, *Divan-ı İbrahim*, 57-58.

Bu musibetten dolayı kendi vatanımın evlatlarından başka kimi kınayayım?
 Basınımızda hakikat için (ancak) bir satır yer vardır.
 Yalan ve saptırma içinse nehirler akar.
 Sayfalarından karşına ansızın ve terkedilmiş olarak görünür.
 O sayfalarda pısırlıklara şöhret, aldananlara yer verilir.
 Şuna “Lider” denir. Tıpkı öbürüne “Hür” (Yiğit) dendiği gibi...
 Bir de vatan simsarı var ki, o ne “şanlı” ne “yüce” bir beydir!
 Onlar için övgü de yergi de birdir, yeşiller ve kırmızılar (paralar) tarafından garanti edilir.
 O basın, adeta bir kimya gibidir. Allah’ın kulları üzerinde gizli bir sırrı vardır.
 Onuru bir komediye, mertliği ise bir maskaralığa çevirir.
 Gizlenen gerçekleri yüreklice açıklayacak gazeteci.

Tûkân Nablus’un önde gelen ailelerinden birine mensup olması nedeniyle siyasilerle bağlantı kurma imkanına sahiptir. Hayatının büyük kısmını Kudüs’te geçirmesine rağmen herhangi siyasi bir partiye katılmayarak “Kalbim ve yaşamım yalnızca vatanım içindir herhangi bir parti ve siyaset için değildir.”⁴³ Sözleriyle kendisinin bir siyasetçi değil gerçek bir vatan sevdalısı şair olduğunu söyleyerek tarafsızlığını dillendirmiştir. “*Bu musibetten dolayı kendi vatanımın evlatlarından başka kimi kınayayım?*” dizesi oldukça çarpıcı ve yaralayıcıdır. Tûkân burada sadece birkaç kişiyi değil bütün bir sistemi hedef alır, vatan topraklarını satan simsarların ve gerçeği gizleyen basını şanlı bir bey olarak sunulmalarına karşı bu şiir Tûkân’ın gözünde vatanın en büyük düşmanlarının içerideki yozlaşma ve ihanet olduğunu düşündüğünün en net belgesidir.

İbrahim Tûkân’ın Filistin topraklarında yaşananları mısralarında dile getirmesi kendisine “Halkın Şairi” ünvanını kazandırmıştır. Onun şiirlerini okuyanlar dizelerdeki anlatımı bizzat yaşıyormuş hissine kapılmışlardır. Bişâre el-Hûrî’nin Tûkân’ın “Fedâî” şiirini okuduktan sonra “Özgürlüğe susamış ruhları coşturan mısralar”⁴⁴ yorumunu yaptığı ifade edilmektedir.

Eserlerinde siyasi konuları işlemiş ve işgale karşı vatanına duyduğu sevgi ve tutkusunu “Kudüs”, “Fedâî”, “eş-Şehîd”, “Şehitler Beşiği Filistin” “Vatan Satıcılarına” gibi öne çıkan eserlerinde yansıtmıştır. Bunların arasında yer alan ve bestelenerek marş haline gelen “Mevtînî” (Vatanım) adlı şiiri tüm Arap coğrafyasında büyük yankı uyandırmış vatan özgürlüğüne hasret duyanların gönüllerinde ve dillerinde yer edinen Filistin ulusal marşı olarak kabul görmüştür.⁴⁵

Bu şiirde şair, üzerinde yaşadığı vatanını tasvir ederken onu cennete benzetir. Tûkân’a göre vatan, güven, sevgi ve huzurun bulunduğu bir mekândır. Başkalarına ait olan toprağın

⁴³ el-Asîmî, “el-Mufârigatu fi şî’ri İbrahim Tûkân”, 1038.

⁴⁴ el-Tarîfî, İbrahim Tûkân, 310.

⁴⁵ Ebu Deyyâh, “Nemâzicu min şî’ri İbrahim Tûkân”, 214.

işgali büyük bir haksızlıktır ve bir vatan ancak ona layık olan sahipleri tarafından yurt edinilmelidir. Bu hislerini yazdığı şiirde açıkça ifade eden Tûkân vatanın olmadığı yerde insanlığın bir değerinin olmayacağını vurgulamıştır.⁴⁶ O, ülkesinde yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen vatan sevgisi, umut ve özgürlük gibi duygularla doludur. Bu duygularını, “Mevṭinî” şiirinde yer alan aşağıdaki mısralarda vatanseverliğinin zirvesinde olduğunu ortaya koymaktadır.

مَوْطِنِي
 مَوْطِنِي الْجَلَالُ وَالْجَمَالُ وَالسَّنَاءُ وَالْبَهَاءُ فِي رَبِّكَ
 وَالْحَيَاةُ وَالنَّجَاةُ وَالْهِنَاءُ وَالرَّجَاءُ فِي هَوَاكَ
 هَلْ أَرَاكَ
 سَالِمًا مُنْعَمًا وَعَانِيًا مُكْرَمًا
 هَلْ أَرَاكَ فِي عِلَاكَ
 تَبْلُغُ السَّمَاءُ
 مَوْطِنِي
 مَوْطِنِي الشَّبَابُ لَنْ يَكِلَ هُمُهُ أَنْ تَسْتَقِيلَ أَوْ يَبِيدَ
 نَسْتَقِي مِنَ الرَّدَى وَلَنْ نَكُونَ لِلْعَدَى كَالْعَبِيدِ
 لَا نُرِيدُ
 ذُلَّنَا الْمُؤَبَّدَا وَعَيْشَنَا الْمُتَنَكِّدَا
 لَا نُرِيدُ بَلْ نُعِيدُ
 مَجْدَنَا التَّلِيدُ
 مَوْطِنِي
 مَوْطِنِي الْحُسَامُ وَالْيِرَاعُ لَا الْكَلَامُ وَالنِّزَاعُ رَمَزُنَا
 مَجْدُنَا وَعَهْدُنَا وَوَأَجِبْ إِلَى الْوَفَاءِ يَهْرُنَا
 عِزَّنَا
 غَايَةٌ تُشْرِفُ وَرَايَةٌ تَرْفُرُ
 يَا هُنَاكَ فِي عِلَاكَ
 قَاهِرًا عِدَاكَ
 مَوْطِنِي⁴⁷

Vatanım!

Vatanım, yücelik ve güzellik, parlıltı ve ihtişam, senin tepelerinde.

Hayat ve kurtuluş, mutluluk ve umut, sana olan sevdamda.

Seni görebilecek miyim?

Huzur ve refah içinde, muzaffer ve onurlu bir halde...

⁴⁶ Ganimi, “Hubbu'l-Vatan”, 322.

⁴⁷ el-Tarifi, İbrahim Tukan, 322.

Seni görebilecek miyim, o en yüce zirvelerde?

Vatanım!

Gençler yorulmayacak tek hedefleri ya senin bağımsız olman ya da yok olmaktır.

Bizler ölüm şerbetini içeriz de düşmana asla köle olmayız.

İstemeyiz bu ebedi zilleti ve bu kahrolası hayatı.

İstemeyiz, aksine geri getireceğiz kadim şanımızı.

Vatanım.

Vatanım! Sembolümüz kılıç ve kalemdir, söz ve çekişme değil

Şanımız ve ahdimiz bizi vefalı olmaya sarsılmaz bağla çağıran görevdir.

Onurumuz. şereflendiren bir gaye ve göklerde dalgalanan bir sancaktır.

Ne mutlu sana yüceliğinde düşmanlarını kahrederek.

Vatanım.

İbrahim Tûkân'ın vatan tahkiyesi, ona aşkın bir anlam yükleyen cennet metaforu üzerine dayanmaktadır. Vatan yalnızca coğrafi bir toprak parçası olmanın ötesinde sevgi ve huzur gibi insani ve ahlaki değerlerin ortaya çıktığı ontolojik bir durumu ifade eder. Tûkân'a göre toprağın sadece askeri ve siyasi olarak ele geçirilmesi değil, bu kutsal mekânın ruhani ve ahlaki dokusuna yönelik bir taciz ve cennetin tahrif edilmesi demektir.

Şairin “Bu topraklarda ancak ona layık olanlar yaşamalıdır.”⁴⁸ İfadeleriyle vatana layık olmak onun cennet tasavvuru ile özdeşleşen sevgi, barış ve adaletin benimsenmesi ve yaşatılması ile mümkündür. Mevçinî Tûkân'ın diğer şiirlerinde acımasızca eleştirdiği yozlaşmış Filistin gerçekliğinin karşısına koyduğu bir ütopyadır “olması gereken vatan” tasavvurudur. “*Şanımız ve ahdimiz bizi vefalı olmaya, sarsılmaz bağla çağıran görevdir*” dizesi vatan sevgisinin pasif bir his değil aktif bir ahlaki görev olduğunu vurgular. Yani Tûkân, bu şiirle sadece vatanına olan aşkını ilan etmez aynı zamanda kendi halkına ve liderlerine ulaşmaları gereken ahlaki standardı gösterir. Vatan ancak bu standarda ulaşıldığında “Cennet” olacaktır.

Sonuç

Araştırmamız neticesinde, 20. yüzyıl Filistin şiirinin öncü ismi İbrahim Tûkân'a atfedilen “Vatan Şairi” kimliğinin onun edebi ve entelektüel pozisyonunu tam olarak yansıtmakta yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma boyunca savunulduğu üzere Tûkân'ın vatanseverliği tek boyutlu bir sömürgecilik karşıtlığından çok daha fazlasını ifade eder. Bu aynı zamanda Filistin toplumunun kendi içindeki ahlaki ve siyasi zaafılara karşı yöneltmiş cesur bir özeleştiri pratiğidir.

Makalede analiz edilen şiirler bu çift yönlü eleştirinin somut kanıtlarını sunmaktadır. Şairin erken dönem şiirleri onun sömürgeciliğe karşı tavizsiz duruşunu sergilerken, asıl

⁴⁸ Ganimi, “Hubbû'l-vatan”, 322.

özgünlüğü “Kudüs” ve “Şehitler Beşiği Filistin” “Vatan Satıcılarına” gibi eserlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu eserlerde Tûkân, eleştiri oklarını doğrudan kendi toplumuna çevirerek yozlaşmış liderleri, vatan toprağını satanları ve gerçeği gizleyen basını hedef almıştır. Şairin “*Biz onun umutlarını ziyan ettik*” gibi ifadelerle yaptığı özeleştiri vatan kaybının sorumluluğunu sadece dış güçlere değil içsel çürümeye de bağladığını açıkça göstermektedir. Bu bağlamda bestelenerek ulusal bir marşa dönüşen “Mevtînî” şiiri bile romantik bir vatan güzellemesi olmaktan çıkarak Tûkân’ın eleştirdiği bu acı gerçekliğin karşısına koyduğu ahlaki bir ideale ulaşılması gereken bir liyakat yurduna dönüşmektedir.

Bu bulgular ışığında İbrahim Tûkân’ı sadece bir direniş şairi olarak okumanın onun entelektüel cesaretini ve toplumsal sorumluluk anlayışını eksik yorumlamak anlamına geleceği açıktır. Tûkân, şiiri bir halkın yalnızca varoluş mücadelesini belgelemek için değil aynı zamanda o halkın vicdanına ayna tutmak için bir araç olarak kullanmıştır. Onun vatanseverliği körü körüne bir bağlılık değil o vatana layık olma ülküsüne dayanan sorgulayıcı ve ahlaki bir duruştur. Bu durum Tûkân’ı kendisinden sonraki Filistinli şair ve yazarlar için yalnızca üslup açısından değil bir aydın tavrı olarak da kurucu bir figür haline getirmiştir. Son söz olarak İbrahim Tûkân’ın edebi ve fikri mirası gerçek vatan sevgisinin en zor zamanlarda bile kendi toplumuna karşı dürüst olma ve ahlaki bir duruş sergileme cesaretini gerektirdiğinin edebi bir kanıtı olarak güncelliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Abaus, Ahmed. *el-Harekâtu'l-fikriyye ve'l-edebiyeye fi'l-edebi'l-'Arabî el-hadîs*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, t.y.
- Ebu Deyyah, Ali Shoman Muhammed Ali. "Nemâzicü min şî'ri İbrâhîm Tûkân "abrel-menheci't-târîhî". *Mecelletü Külliyyeti't-terbiyyeti'l-İslâmiyye li'l-'ulûmi't-terbiyye ve'l-İslâmiyye* 42 (2019).
- Cerrâr, Hüsnî Ethem. *Udebâu min Cebeli en-nâr*. 1. Baskı. Amman: Dâru'l-Me'mûn, 2007.
- Ebû Süleyman, Sadık Abdullah. *İbrâhîm Tûkân vicdânü'ş-şa'bi'l-Filistînî: Dirâsse fî şî'rihi'l-vatanî*. 1. Baskı. Filistin: Dâru'l-Mikdâd, 2002.
- el-Asımî, Cevâhir bint Abdullah. "el-Mufârigâtü fî şî'ri İbrâhîm Tûkân es-siyâsî". *Mecelletü Külliyyeti'd-dirâseti'l-İslâmiyye ve'l-'Arabiyye* 2 (2018).
- Ferrûh, Ömer. *Şâirâni mu'âsurâni: İbrâhîm Tûkân ve Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî*. el-Mektebetü'l-ilmîyye, 1954.
- Ganîmî, Muhammed Cevat İsmail. "Hubbü'l-vatan fî şî'ri İbrâhîm Tûkân". *Mecelletü'l-Külliyyeti'l-İslâmiyyeti'l-câmi'a* 51 (1997).
- Güler, İsmail. *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Hatînî, Yûsuf. *eş-şîr'u'l-Filistînî*. Suriye: Tutul Basım, 2021.
- Kenefânî, Gassân. *el-Edebü'l-Filistînî el-mukâvim tahte'l-ihtilâl*. Beyrut: Filistin Araştırmaları Enstitüsü, 1968.
- Kızılıcak, Abdullah. "Çağdaş Arap Şiirinin Öncülerinden Fedvâ Tûkân ve Şiirlerinde Yalnızlık ve Hüzün Teması". *Şarkiyat Mecmuası* 14 (Aralık 2011).
- Sahûnî, Fâtıma Mahmûd Süleyman. *el-Hissü bi'l-müstakbel fi'ş-şî'ri'l-Filistîniyyi'l-mu'âsir: İbrâhîm Tûkân, Mahmûd Dervîş nümezcicen*. Lisansüstü Eğitim ve Bilimsel Araştırma Dekanlığı, Tez, Filistin 2019.
- Şahin, Usame. *el-Edeb fî'l-Ürdün ve Filistîn*. Nour İstasyonu, 2021.
- Tâhâ, Mütevekkil. *Hadâiku İbrâhîm: Evrâku İbrâhîm Tûkân ve resâ'iluhû ve dirâsât fî şî'rihi*. Ürdün: Darü'l-Faris, 2004.
- el-Tarîfî, Yûsuf Atâ. *İbrâhîm Tûkân: Hayâtühû ve şî'ruhû*. 1. Baskı. Ürdün: el-Ehlî Yayıncılık, 2008.
- Tûkân, İbrâhîm Abdülfettâh. *Dîvân-ı İbrâhîm*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'ş-şarki'l-cedîd, 1955.
- Yalar, Mehmet. *Modern Arap Şiiri*. Bursa: Arasta Yayınları, 2003.